

УДК 811.161.2-93:070.41

Оксана НАЗАРЕНКО

МІЖТЕКСТОВА ВЗАЄМОДІЯ В ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ

У статті розглянуто міжтекстову взаємодію як діалогічне підґрунтя та реалізацію категорії інтертекстуальності в сучасному українському газетному тексті. Розроблено типологію міжтекстової взаємодії представлену цитатами, алюзіями й центонними текстами. Проаналізовано діалогічні відношення між газетними текстами їх маркери вираження, встановлено характер цієї взаємодії, визначено закономірності її реалізації, виокремлено ядерні і периферійні засоби експлікативного вираження текстової діалогічності в основному газетному тексті.

Ключові слова: категорія діалогічності, інтертекстуальність, міжтекстова взаємодія, газетний текст, цитати, алюзії, центонні тексти

Міжтекстова діалогічність у газетному тексті, є виявом категорії інтертекстуальності. Зв'язок діалогічності та інтертекстуальності підкреслюють сучасні дослідники, зазначаючи, що «у процесі діалогічної взаємодії... виникають відношення взаємовпливу або дискусійного заперечення, в результаті чого в обох випадках постають новостворені тексти...» [5, с. 7]. Кожен текст існує у зв'язку, в системі з іншими текстами, нібито вступаючи з ними в континуальний діалог.

До наукового обігу термін «інтертекст» було введено Ю. Крістєвою в 1967 році, яка зазначала, що це «відкриття, вперше зроблене М. Бахтініним у галузі теорії літератури: будь-який текст будується як мозаїка цитатій, будь-який текст є продуктом поглинання і трансформації іншого тексту» [3, с. 429]. В українській лінгвістиці інтертекстуальність як текстову категорію виокремлює О.О.Селіванова на початку ХХІ століття, називаючи її інтерсеміотичністю, яка «реалізується на підставі діалогічної взаємодії модулів комунікантів і тексту із семіотичним універсумом – кодом культури, науки, літератури тощо» [7, с. 236].

Мовознавці розглянули інтертекстуальність як текстову категорію, та узагальнили ідеї попередників. Так, Н. Кузьміна, аналізуючи основні концепції інтертекстуальності, зазначає, що

інтертекстом називають: 1) будь-який текст, що завжди становить «нову тканину, зіткану зі старих цитат» (Р. Барт, В. Лейч, Ш. Гривель); 2) декілька творів (або фрагментів), що створюють єдиний текстовий (інтертекстовий) простір і мають не випадкову спільність елементів (О. Жолковський, І. Смирнов, Н. Фатєєва); 3) текст, що містить цитати (у широкому значенні) (В. Руднев); 4) текст-джерело – старший в еволюційному значенні стосовно «молодшого» тексту (О. Жолковський); 5) підтекст як компонент семантичної структури твору (С. Золян) [4, с. 20]. Дослідженню множинних зв'язків текстів присвячено ґрунтовні наукові праці Р. Якобсона, У. Еко, Г. Денисової, Т. Литвиненко, О. Переломової. Проте вивчення міжтекстової взаємодії на матеріалі сучасного українського газетного тексту не було предметом окремого наукового дослідження, що й підкреслює *актуальність* нашої розвідки.

Мета статті – розглянути міжтекстову взаємодію як реалізацію категорії інтертекстуальності та осмислити її природу в сучасному українському газетному тексті. Відповідно до мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати міжтекстову діалогічність в загальному культурно – інформаційному просторі; 2) представити типологію інтертекстуальних елементів у газетному тексті. *Об'єктом аналізу* є мова газетних текстів. *Матеріалом дослідження* є статті газет «Дзеркало тижня»(ДТ), «День»(Д), «Високий замок»(ВЗ), «Україна молода» (УМ), «Молодь України»(МУ), «Поступ»(П). *Предметом* аналізу нашої статті обрано міжтекстову взаємодію.

Н. Кондратенко запропонувала класифікацію інтертекстуальності, релевантну в модерністському та постмодерністському художньому дискурсах, виокремлюючи інтертекстуальну міфологізацію, інтертекстуальну цитацію, інтертекстуальну номінацію, інтертекстуальну алюзію та інтертекстуальну стилізацію [2, с. 176-205].

Ґрунтуючись на класифікаціях різних дослідників і взявши за основу типологію Н. Фатєєвої [8, с.122-142], проаналізуємо типи інтертекстуальних елементів у газетному тексті та поділимо їх на три групи – цитати, алюзії та центонні тексти. Основну увагу

приділяємо інтертексту, що вказує на внутрішню діалогічність, тобто маркерам «чужого слова» в газетному тексті.

I. Цитати в газетному тексті належать до найпоширеніших інтертекстуальних елементів. Цитатою в теорії інтертекстуальності вважають «відтворення двох і більше компонентів тексту-донора із власною предикацією» [8, с.122]. Цитати поділяємо на паспортизовані та непаспортизовані. Паспортизовані передбачають безпосереднє посилення в основному тексті на автора або джерело цитування, напр.: *А Котляревський, якому в цьому році виповниться 245 років від народження, устами головного героя «москаля-чарівника» Михайла Чупруна хіба голосно не попереджав усю Україну: «З москалем знайся, а камінь за пазухой держи»?* А хіба не було негативного історичного досвіду нехтуванням армією в період УНР? (УМ. №148.2014); У цьому фрагменті зазначено автора, текст-джерело, його головного героя, а також повністю наведено оригінальну цитату, без змін. У газетних матеріалах подібних прикладів не багато, тому що автори не вказують усі відомості, це зумовлено прецедентним характером цитат.

Для газетного тексту характерно подання часткової паспортизації – відомостей про автора цитованого тексту без уточнення іншої інформації щодо першоджерела, напр.: *Ні у вишах, ні в «Знанні», ні в «Просвіті» лекції з ідеологічних засад державотворення в Україні не читалися і не читаються. Шкода, бо, як казав Шевченко, «якби ми вчилися так, як треба», то не тільки «була б мудрість своя», а давно мали б національну державу.* (УМ. №148.2014). Тут виявлено акт комунікативної взаємодії, при цьому мовцем виступає як автор журналістського твору, так і автор цитати, обидва вступають у спілкування з адресатом повідомлення – читачем. Автор використовує наведену цитату як аргумент, посилається на авторитет відомого письменника, що є відомим прийомом в аргументації [1, с. 142]. Діалогічність має з огляду на це подвійну природу: з одного боку, це міжтекстова взаємодія, а з іншого – міжсуб'єктна мовця та реципієнта, при цьому мовцем стають два суб'єкти мовлення, а реципієнтом – масовий читач.

У газетному тексті немає правил цитування, як у наукових працях, тому автори можуть досить вільно поводитися з

оригінальним текстом, фрагментуючи, скорочуючи цитати, залишаючи лише семантично вагомі компоненти, напр.: *Не янкі, а москалі, як попереджав наш Пророк, чужі злії люди, які й у третьому тисячолітті роблять лихо з нами. Не Вашингтон, а Москва розстрілює Незалежність України* (УМ. №148.2014). За приклад взято цитату з поеми Т. Шевченка «Катерина». Мовець пояснює доречність наведеної цитати та зв'язок з основним газетним текстом.

Передтекстами паспортизованих цитат можуть бути висловлення історичних осіб і наших сучасників, напр.: *«Ви скучили за самими собою»*, – сказала нещодавно на презентації своєї книжки *Ліна Костенко* (Д. №58.2010). Діалогічність реалізовано як міжсуб'єкту взаємодію, тут йдеться радше про інтердискурсивність. Цитоване висловлення функціонувало в межах усного дискурсу конкретної особистості, воно ще не стало елементом певного передтексту, тому вказує на діалогічні відношення між комунікантами, розділеними в часі та просторі.

Непаспортизовані цитати характеризуються тим, що вони подаються без зазначення джерела цілком свідомо з огляду на те, що в цьому немає потреби. Такі цитати належать до прецедентних висловлень, здебільшого це прислів'я й приказки, що мають фольклорне походження, напр.: *Я розумію: виносити сміття з хати – погано. Але Київ – європейська столиця* (ДТ. №20.2009); *Ті, хто емігрував з країни, вже на ворогів не тягнуть, бо очей не муляють, живуть спокійно, відчуваючи лише певні складнощі з пересуванням і незручності, що їх завдають періодичні обшуки ФСБ* (ДТ. №42.2015).

В основному газетному тексті прислів'я та приказки, що не потребують паспортизації, можуть як відокремлюватися пунктуаційно від основного тексту, напр.: *Хай там як, але ці наміри логічні, якщо прагнути заволодіти владою «від верху до низу» за принципом «куй залізо»...* (ДТ. №42.2014); так і входить в контекст як компонент текстового повідомлення, не відмежовуючись від основного тексту, напр.: *Політика — це брудні справи. Навіщо дурити людей? Уже багато наших артистів переконалися, що туди ліпше не лізти, бо від любові до ненависті — один крок.* (ДТ. №50.2015). Зазначені

інтертекстуальні елементи здатні трансформуватися, змінювати граматичні форми складників і виступати членом речення.

Крім прислів'їв та приказок, непаспортизовані цитати представлені висловленнями відомих мислителів, класиків літератури та мистецтва, тобто афоризмами прецедентного типу, що відомі реципієнтам, напр.: *Україна думає глобально, діє патріотично і разом — синергійно творить «хоч сином, як не собі, кращу долю в боротьбі»*. (УМ. №148.2014); Зазначені рядки є зразком революційно-патріотичної лірики Івана Франка з відомого твору “Гімн”. Цей текст покладено на музику М. Лисенком, тому є відомим як уривок з пісні. Авторська настанова на інтелектуального реципієнта зумовлює відсутність джерела цитування, адресат самостійно повинен встановити джерело і героя. У такий спосіб автор визначає коло читачів матеріалу, здатних зрозуміти текстові паралелі та встановити глибинний зміст тексту.

Непаспортизовані цитати вимагають певної підготовки читачів для розуміння тексту, вони можуть ставати підґрунтям для інтелектуальної гри з читачем, напр.: *Заслуга Івана Михайловича Дзюби в тому, що він перший довів це, показав, що король – голий...* (Д. 18.11.2005). У цьому прикладі українському поету нібито приписується відомий вислів «король – голий», що є цитатою з казки Г.Х. Андерсена «Нова сукня короля». Цитати впливають на реципієнта і виражають міжтекстову діалогічність.

II. Другу групу інтертекстуальних одиниць у газетному тексті складають **алюзії**, що становлять «запозичення елементів передтексту, за якими відбувається їх впізнавання в тексті-реципієнті, де і здійснюється предикація»[8, с.128]. Так, як і цитати, вони можуть бути паспортизованими і непаспортизованими.

Алюзії, подані в основному тексті з атрибуцією, обов'язково мають вказівку на джерело або авторство, але входять у текст як непряма мова або взагалі становлять цілісне утворення з основним текстом, напр.: *У Антуана де Сент-Екзюпері є чудові рядки, коли Маленький принц починає прибирати свою планету. На Майдані Незалежності ми очистили свої душі, настав час прибирати нашу державу, наші міста, села та вулиці* (Д. 2005.8.04). Специфікою алюзії є те, що вона не містить

текстових паралелей з текстом-першоджерелом, немає цитування або повторення, тобто фактично на текстовому рівні вторинність відсутня, але можна говорити про діалогічну взаємодію двох текстів. Алюзія виступає своєрідним маркером іншого тексту, що уможлиблює встановлення між текстами асоціативного зв'язку, але не вказує на пряме запозичення елементів передтексту в новому тексті.

Іноді алюзія формально подається як цитата, в лапках, але вона лише відтворює певний образ, а не вказує на вторинний характер текстового елемента, напр.: *Седнев, розташований на високому березі мальовничої річки Снов (відразу зазначимо, що саме тут і стоїть та «гора високая», яку увічнив назавжди в своєму вірші «Журба» Леонід Глібов), згадується в літописах, починаючи ще з 1072 року – якраз тоді чернігівський князь Святослав уперше розбив тут половців* (Д. №218.2005). Фрагмент поетичного рядка Л. Глібова, відомий кожному українцю зі шкільної програми, поданий у лапках, є не цитуванням, а актуалізацією у свідомості адресата відповідного ліричного твору й певного образу.

Н. Фатеева називає такі алюзії «вузлами зчеплення» [8, с. 129] семантико-композиційної структури нового тексту, вони поєднують між собою два тексти на асоціативному або образному рівні, але не на вербально-знаковому. Основна риса алюзій – наявність стрижневого образу, навколо якого ґрунтуються обидва тексти – первинний і створений журналістом, напр.: *У нашій свідомості революція пов'язана з великими масами людей, які штурмують або Бастилію, або царські палаці. В крайньому випадку – з мирним стоянням на головній площі країни. Такі революції Маркс називав локомотивами історії. Важко сказати, куди відвезли людей ці локомотиви* (Д. №86.2010). У наведеному прикладі алюзія «локомотиви історії» вжито двічі – спочатку як елемент передтексту із зазначенням автора, а вдруге – як елемент нового тексту, але зі збереженням первинного значення. Таке вживання стає можливим завдяки семантичній вазі та ключовій ролі образу в обох текстах.

Непаспортизовані алюзії, як і цитати, ґрунтуються на прецедентних текстах і висловленнях, насамперед це прислів'я та

приказки, подані фрагментами або в різних трансформаціях, напр.: *Усе-таки приємно, що й у нашій державі оте «дишло», іменоване **законом**, епізодично в правовому руслі розвертають* (МУ. 16-22.02.2006); *Повернення «блудного сина» піде на користь збірній України* (ВЗ. №156.2009). Алюзії вжито в обох випадках у лапках, що підкреслює їхню роль в тексті, але основним призначенням таких алюзій, на нашу думку, є апеляція до певної прецедентної ситуації або тексту, тобто алюзії здатні в згорнутому вигляді представляти багатопланову ситуацію дійсності, вони маніфестують фрейми. У цьому аспекті ми не погоджуємося з О. Рябініною, яка розрізняє алюзії та фреймові репрезентанти як різні типи інтертекстуальних елементів у газетному тексті [6, с. 9], тому що вважаємо саме алюзії виразниками інтертекстуальних фреймів. Алюзії маніфестують не висловлення або фрагменти тексту, а цілісні комунікативні ситуації, тому вони і є фреймовими репрезентантами.

Нашу думку доводять такі текстові алюзії, як-от: *Феміда вкотре вирішила нагадати про своє існування на політичному **Олімпі** України* (П. 8.04.2010); *Верховна зРада* (П.29.04.2010), в основі яких певні образи та ситуації прецедентного характеру. Діалогічність тут реалізована на рівні когнітивної взаємодії двох текстів: алюзія виступає як компресія змісту прототексту, а новий текст «запускає» механізми розгортання алюзії, адресат за таких умов здійснює семантичну декомпресію прототексту.

III. Центонні тексти становлять «цілий комплекс алюзій і цитат (переважно неатрибутованих)» [8, с. 137], йдеться не про створення образного тексту, насиченого різноманітними асоціаціями та посиланнями на передтексти. У газетних статтях центонні тексти часто мають досить примітивні реалізації, вони лише поєднують алюзії та цитати в межах одного текстового фрагмента, напр.: *Що ж, я недарма загадав **Велику Китайську стіну** – саме в китайців можна запозичити досвід у цій сфері. У них давні **традиції самоізоляції**. І не тільки цього в них можна повчитися. Вони також вдумливо й послідовно займаються історією та експансією, але більш дійовими методами. Не ідеологічними чи військовими, а економічними і демографічними. І Росія давним-давно у полі їхнього зору. Ось така давня історія. **Не викопуй яму іншому, бо можеш потрапити в неї сам...***

(ДТ.№20.2009). Така маніфестація двох текстів або двох прецедентних ситуацій є поширеною: з одного боку, йдеться про історичне значення і символіку Великої китайської стіни, а з іншого – процитовано відоме прислів'я.

Здебільшого в газетному тексті центонні тексти утворені через поєднання алюзій, за кожною з яких стоїть певна комунікативна ситуація, фрейм, тому алюзії можуть бути представлені образами або прецедентними іменами, напр.: *У час, коли більшість населення України була неписьменною і не могла читати твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Івана Франка та інших українських письменників, театр Кропивницького багато років був одним із головних джерел культурного відродження уявленої нації, займаючись просвітницькою місією, – ніс правду в народ* (Д. №85.2010). У наведеному прикладі кожне прецедентне ім'я маніфестує декілька текстів, за кожним із них реципієнт прочитає інтертекст великого обсягу, а поєднання їх в одному газетному матеріалі уможливило реалізацію діалогічних відношень між усіма цими текстами.

Центонні тексти більше характерні для художнього мовлення, зокрема творів письменників-постмодерністів, що іноді складаються із суцільних цитат, поєднаних в одному комунікативному просторі. У газетному тексті такі приклади рідкісні, але також мають місце як елементи мовної гри, яка вимагає від автора обізнаності з прецедентними текстами та вміння їх вдало поєднувати, щоб не перевантажити текст, а урізноманітнити його, напр.: *Перший віце-прем'єр Олександр Турчинов заявив, що кадрове питання зависло у парламенті, а «шишки» за це дістаються уряду. Час, мовляв, розставити крапки над «і» на найближчому пленарному тижні. Не відкладаймо на завтра те, що можна зробити сьогодні, наполягають «бютівці»* (ВЗ. №160.2009). У наведеному фрагменті одночасно поєднано чотири прислів'я, більшість з яких подані у фрагментованому або трансформованому вигляді. Поєднання цитат та алюзій спричиняє семантичне нашарування елементів передтекстів та фреймів, репрезентованих алюзіями. Читач розпізнає мовну гру, відчуває внутрішню образність газетного тексту і самостійно встановлює діалогічні відношення між текстами.

Отже, в газетному тексті представлено такі типи інтертекстуальних елементів, як цитати, алюзії та центонні тексти. Цитати відтворюють оригінальну форму і зміст первинного тексту та реалізують міжтекстову й суб'єктно-текстову діалогічність; алюзії маніфестують прецедентні тексти, комунікативні ситуації і фрейми, вказуючи на асоціативний зв'язок між текстами на вербальному та образному рівнях; центонні тексти одночасно посилаються на різні прецедентні тексти й комунікативні ситуації, створюючи підгрунття для мовної гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Изенберг Х. О предмете лингвистической теории текста / Х. Изенберг // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. 8. Лингвистика текста. – С. 43-56.
2. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.
3. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427-457.
4. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. [изд. 4-е.] / Наталья Арнольдовна Кузьмина. – М.: Ком Книга, 2007. – 272 с.
5. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: [монографія] / О. С. Переломова. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – 208 с.
6. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси : лінгвістичний аспект: [автореф. дис. к. філол. н. 10.02.01] / О. К. Рябініна. – Х., 2008. – 22 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: [монографическое учебное пособие] / Е. А. Селиванова. – К. – ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с. – 844 с.

8. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.

О. НАЗАРЕНКО

МЕЖТЕКСТОВОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ

В статье рассмотрено межтекстовое взаимодействие как диалогическую почву и реализацию категории интертекстуальности в современном украинском газетном тексте. Разработана типология межтекстового взаимодействия представленная цитатами, аллюзиями и центонными текстами. Проанализированы диалогические отношения между газетными текстами их маркеры выражения, установлен характер этого взаимодействия, определены закономерности ее реализации, выделены ядерные и периферийные средства экспликативного выражения текстовой диалогичности в основном газетном тексте.

Ключевые слова: категория диалогичности, интертекстуальность, межтекстовое взаимодействие, газетный текст, цитаты, аллюзии, центонные тексты.

O. NAZARENKO

INTERTEXT INTERACTION IN NEWSPAPER TEXT

The article considers intertextual interaction as background and intertextuality dialogic grounds of realization in modern Ukrainian newspaper text. Intertextuality is understood as a recursive relationship with certain texts as a process of mutual influence and interpenetration of the two texts into each other, resulting intertextual elements of predtekst appear in the «new» text. The relationship between dialogue and intertextual categories has been found, which is a manifestation of dialogue intertext in a basic newspaper report.

There has been developed an intertext interaction typology in main newspaper discourse represented with such groups of units, as quotations, allusions and centonic texts and each group was analysed separately. It was found that quotations (certified and not certified) are identical to predtekst statements, they recreate its original form and content. They realize not only dialogic intertext, but subject-intertext as dialogic relationship between the

speaker (author of the pretext and the author of journalistic material) and recipient (mass addressee). Certified quotes include reference in the text to the author or citation source. Not certified quotations submit without sources specifying, they belong to the precedent statements, mostly they are proverbs with folk origin and they don't need any certification. Allusions (certified and not certified, depending on the availability of information about the author and pretext) manifest precedent texts, communicative situations and they are verbal representant frames being "hub coupling" between the texts. They point to an association between texts and realize dialogic, not only verbal, but also on the figurative level. The main feature of allusions is the presence of rod image around which both texts are based - the original text and that one which was created by a journalist, it becomes possible by semantic weight and image key of role in both texts. Centonic texts constitute a set of different intertextual elements - quotations and allusions, they both refer to various precedent texts and communicative situations, setting the stage for language game which requires the author's awareness of precedent texts and skills for they successfull combine to diversify text, but not to overload. Centonic texts are often rather primitive implement in newspaper articles they just combine allusions and quotations within one text item. They are more characteristic of artistic speech, particularly the works of writers-postmodernists that sometimes consist of a continuous quotations combined in communicative space.

This report analyzes the dialogic relationship between the newspaper text and the text-source, their expression of markers in the text by which the set of character interaction was found, there was defined the patterns of its implementation, nuclear and peripherals explikation of expression of textual dialogue in main newspaper text.

Key words: category of dialogism, intertextuality, intertext interaction, newspaper text, quotations, allusions, centonic texts.

УДК 81'373.21(447.44)(045)

Ірина ОЛЕКСАНДРУК

**МІКРОТОПОНІМІКОН ТРОСТЯНЕЧЧИНИ
(с. Ободівка, с. Оляниця, с. М. Стратіївка Тростянецького р-ну
Вінницької обл.)**

Стаття присвячена дослідженню мікротопонімів окремих населених пунктів. Досліджено лексико-семантичну природу базової основи